

rin kerrostuman, jonka olemassaolosta ei ole ennen paljon tiedetty. Runokielen kehitykselle esitelty periodi on ollut ilmeisen tärkeä vaihe. Vapautuminen sidonnaisista mitoista heijastaa kulttuurielämän henkistä avartumisprosessia laajemmaltikin. Viikarin synkroninen tutkimusote on pitävä: muutosten logiikka käy vastaansanomattomasti ilmi.

Ääneen kirjoitettu on väitöskirja, joka vaikuttaa suomalaisessa runouden tutkimuksessa vielä kauan. Viikarin kehittelemä metrinen kehys on korvaamaton apu tuleville rytmiikan tutkijoille, ja kirjallisuushistoriallisesti Viikarin teksti on painavaa kuin kivijalan betoni.

PASI LANKINEN

Ota kielestä kiinni — jos koulutiedoillasi yllät

Kielestä kiinni. Tietolipas 113. Toim. SEIJA AALTO, AULI HAKULINEN, KLAUS LAALO, PENTTI LEINO ja ANNELI LIEKO. Jyväskylä 1989. 336 s.

Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa on pitkään podettu ajantasaisen ja monipuolisen pääsykoekirjan pulaa. Teoksen tulisi antaa relevantti kuva alan opinnoista ja tieteellisestä ajattelutavasta sekä paikata koulun jättämiä tietoaukoja. Kirjan tulisi siis mm. johdattaa pyrkiläät pois sellaisesta melko yleisestä luulosta, että suomen kielen yliopistopiskelukin on enimmäkseen ainekirjoitusta, luovaa ilmaisua ja kirjallisuuden tulkintaa tai että suomen kielen tutkimuksen ainoa tai tärkein päämäärä on oikeakielisyys. Lisäksi kirjan tulisi tarjota perustietoja niille, joiden kielioppinäkemyksensä rajoittuu lähinnä koulun vieraiden kielten opetuksesta saatuihin käsitteisiin. Eikä olisi pahitteeksi, jos kirja houkuttelisi pyrkijöiksi runsaasti uteliaita — tehtävä, joka tänä rahanteon ja uranluonnin aikana ei ole helpoimpia.

Tällaiset vaatimukset täyttävän kirjan kirjoittaminen alusta loppuun itse on ollut ilmeisesti käytännön syistä mahdollista, ja siksi Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino ja Anneli Lieko ovat päätyneet toimittamaan artikkelikokoelman *Kielestä kiinni*, joka esipuheen mukaan tarkastelee »suomen kieltä eri näkökulmista» ja jonka artikkelit ovat »riittävän yleistajuisia». Artikkelikokoelma on sikälikin puolustettavissa, että koska se esittelee usean kirjoittajan näkemyksiä, se paremmin kuin monografia valaisee eri näkökulmia ja tieteen keskusteluluonnetta.

Vanhimmillaan artikkelit ovat 1970-luvun lopulta ja uusimmillaan vuodelta 1989 — siis ainakin ajallisesti tuoretta tietoa alaltamme. Viehättävä poikkeus on Lauri Hakulisen »Koulujemme kielihistorianopetuksen etymologisesta puolesta», joka on vuoden 1927 *Virittäjästä* ja avaa siis näköalan tutkimusperinteen varhempisiin aikoihin ja samalla vuosisatamme alkupuolen kirjoitustyyliin. *Virittäjän* lisäksi kokoelman artikkeleista useat on alkuaan julkaistu *ÄOL:n* vuosikirjassa; muita lähteitä ovat mm. *Kielikello* ja *Tietolipas-sarja* sekä erilaiset maallikoille kirjoitetut tietoteokset (esim. *Oma maa, Mitä Missä Milloin*).

Huolimatta artikkelien heterogeenisistä taustasta toimittajat ovat järjestäneet niistä kiitettävän kauniin kokonaisuuden, jonka yhdistäväksi teemaksi paljastuu kielen muuttuminen. He ovat valinneet neljä näkökulmaa: suomen kielen menneisyys, kielen rakenne ja käyttö, yleiskieli ja aluepuhekielekset sekä sanaston ja nimistön muutosalttius. Näkökulmat nimetään Auli Hakulisen ja Pentti Leinon valaisevassa johdantoluvussa muttei jostain syystä sisällysluettelon väliotsikkoina, vaikka väliotsikot auttaisivatkin lukijaa hahmottamaan esipuheen toimovan »kokonaiskuvan siitä, millaista suomen kielen tieteellinen tutkimus on». Pääsykokeisiin valmistautuvan kannattaa lukea johdanto uudestaan vielä kirjan loppuun päästyäänkin, sillä johdanto esilukee pätevästi jokaisesta artikkelista

olennaisen. Lisäksi se asettaa suomen kielen tutkimuksen viisaasti historian ja tutkimussuuntausten kehyksiin.

Kielen — ja suomen — muuttumisen historiallista taustaa valaisevat Kaisa Häkkisen »Kielihistorian tavoitteista ja metodeista», Mikko Korhosen »Lehvät lännessä, juuret idässä», Terho Itkosen »Kantasuomesta suomeen» ja Seppo Suhosen »Viron kieli». Jakso on koherentti kokonaisuus, jossa Korhonen, Itkonen ja Suhonen antavat esimerkkejä siitä, millaisiin tuloksiin Häkkisen esittelemien kielihistorian menetelmien soveltaminen voi johtaa.

Kielen rakennetta ja käyttöä kuvaava jakso käsittelee kohdettaan pääasiassa synkronisesti, rakenteiden ja funktioiden järjestelmänä. Pentti Leinon »Kielen rakenne» esittelee ensin mm. fonologiaa, morfologiaa ja syntaksia, minkä jälkeen Mauno Koski tuo mukaan semanttisen aspektin artikkelissaan »Mitä se merkitsee?». Kun Koski keskittyy sana- ja lausesemantiikkaan, Auli Hakulisen »Kielenkäytön lajit» laajentaa näkökulman pragmatiikkaan ja tulee samalla pohtineeksi Häkkisen virittämiä kysymyksiä siitä, miksi ja miten kieli on joskus syntynyt. Jakson lopuksi Matti Leiwon »Tekstianalyysin soveltamisesta kaunokirjallisiin teksteihin» motivoi erityisesti Kosken ja Hakulisen esittelemiä näkökulmia käytännön kannalta: mitä näillä tiedoilla voi tehdä koulun äidinkielenopetuksessa?

Suomen yleiskieltä ja aluepuhekieliä esitellään niitkin neljän artikkelin avulla. Osmo Ikolan »Suomen kirjakieli» kertoo ensin lyhyesti kirjakielemme historian, minkä jälkeen Paula Sajavaaran »Kielenhuollon asemasta» valottaa mm. sitä, että nykyäänkin kielenhuoltajia on eri koulukuntia ja että edelleen kirjakieltä joudutaan usein kehittämään valintojen kautta. Ikolan ja Sajavaaran artikkeleista siis välittyy käsitys, että kirjakieli ei koskaan ole »valmis»; tämä tieto on suureksi hyödyksi niille monille fennistikokelaille, jotka koulun jäljiltä osaavat tarkastella kieltä vain »oikean» ja »vää-

rän» näkökulmasta. Varmemmaksi vakuudeksi siitä, että kirjakieli on vain yksi kielen murre, tulevat vielä Heikki Paunosen »Muuttuvat puhesuomen muodot» ja Aila Mielikäisen »Nyky-suomen murtuvat murrerajat», jotka kuvaavat puhesuomen ajallista, paikallista, sosiaalista ja tilanteista variaatiota. Variaatio on hyödyllinen käsite kokelaalle, joka yrittää ymmärtää, miksi kieli on muuttunut ja miksi kieltä voidaan tulkita tilanteen ja käyttäjän mukaan eri tavoin. Näin kokoelman kolmas jakso nivoo kokoelman ensimmäisen ja toisen jakson yhteen: diakronialle ja synkronialle annetaan leikkauspiste.

Viimeinen kokoelman jakso käsittelee sanaston ja nimistön muutosalttiutta. Lauri Hakulisen »Koulujemme kielihistorianopetuksen etymologisesta puolesta» selvittää suuren määrän suomen sanojen etymologioita, minkä jälkeen Jaakko Sivulan »Sanat väistyvät», Tuomo Tuomen »Viime vuosikymmenten uudissanaja», Matti Vilppulan »Metsä suomalaisessa kulttuurissa» ja Klaus Laalon »Nyky-suomen kaksitavuisten nominien nuorin ikäkerrostuma: puhekielen uudennokset» antavat kuvaa siitä, miksi ja miten sanasto muuttuu. Viimeisenä artikkelina on Eero Kiviniemen »Sari ja Sanna: selvitys kahden suositun etunimen leviämisestä», joka kytkee nimistön muuttumisen niin kielen ajalliseen kuin alueelliseen ja sosiaaliseenkin vaihteluun sekä valottaa nimistöntutkimuksen metodeja.

Sanastoa siis esitellään peräti perusteellisesti: paitsi omana jaksonaan myös runsaana esimerkkiaineistona kokoelman muissa jaksoissa. Sanaston tunteudesta tärkeämpää fennistikokelaalle kuitenkin olisi kielen rakenteen tuntemus — jähän kielioppi nykykoulun äidinkielenopetuksessa muiden haasteiden tieltä syrjään. Ei myöskään ole olemassa kyllin yleistajuista ja ajantasaista kielioppia, jonka voisi sellaisenaan luettaa pääsykoetta varten.

Kokoelman ainoa varsinainen kielen rakenteen kuvaus on Pentti Leinon ar-

tikkeli »Kielen rakenne», ja sekin on pääsykokeisiin lukevalle liian abstrakti. Leino on osoittanut artikkelinsa alkuaan äidinkielen opettajille, mihin tarkoitukseen se onkin vallan hieno yleisesitys. Mutta on selvää, että se, mikä menee perille valmiille opettajille, ei aina mene perille niille, jotka vasta yrittävät alalle. Kielen rakenne olisi ansainnut aivan oman osastonsa, joka olisi mainiosti voinut noudattaa Leinon artikkelin selkeää jäsenystä: yksi artikkeli fonologiasista, yksi morfologiasta, yksi syntaksista, yksi siitä, miten nämä tasot kytkeytyvät toisiinsa.

Kielestä kiinni -kokoelman avulla yliopistoon yrittävän ymmärrys jää monin paikoin kielestä kiinni: vaikka esipuhe väittää kirjoituksista karsitun erikoistermejä ja jäljelle jätettyjä termejä selitetyn, liian moni artikkeli operoi käsitteillä, joihin opiskelija tulee tutustumaan vasta ensimmäisenä opiskeluvuonna tai vielä myöhemmin. Useassa artikkelissa vilahtelevat johtimet, tunnukset, päätteet ja liitteet sekä näiden keskinäiset rajat opiskelija vielä käsittääkin — jos ei muuten niin käsikirjojen avulla. Mutta onko realistista rasittaa häntä klusiileilla, vokaalien suppeudella ja väljyydellä, loppuheitoilla, kvalitatiivisella ja kvantitatiivisella astevaihtelulla, morfofonologisella vaihtelulla, sukukielten, murteiden ja murrepiirteiden nimilistoilla ynnä muulla? Sinänsä mainiota, että pyrkiläältä vaaditaan teoreettista mielenkiintoa ja abstraktin ymmärtämistä. Mutta jos teoreettisilla käsitteillä operoidaan määrittelemättä tai ylimalkaisten ja satumanvaraisten selitysten varassa, tuo mielenkiinto turhautetaan ja käsitteet jäävät vaille sisältöä.

Jos toimittajat olisivat enemmän välittäneet pyrkiläiden lähtötasosta, he olisivat toimittaneet kokoelmaa paljon enemmän. Minimi olisi ollut termihakemisto, vähintäänkin hyödyllistä termihakemistoon liitetyt lyhyet selitykset, anteliainta näiden lisäksi alaviitteet, joilla olisi voinut osoittaa artikkelien välisiä yhteyksiä. Kun esimerkiksi Pentti Leino

esittelee s. 83 ohimennen *languen* ja *parolen* sekä kompetenssin ja performanssin käsitteet, alaviite olisi voinut verrata niitä Kosken dikotomiaan abstraktista kielijärjestelmästä ja »varsinaisista» kielistä kuten suomi ja ruotsi (s. 124) sekä Auli Hakulisen pohdintoihin »sisäisestä kieliopista» (s. 130). Jos teosta aiotaan pitkään käyttää pääsykoekirjana, hakemisto ja viitteet kannattaisi ilman muuta toimittaa toiseen painokseen. Entä innostuisivatko toimittajat ottamaan mallia maailmalla nykyään yleistyvistä käytännöistä, että tieteellisten oppikirjojen jaksoihin liitetään ymmärryksen testajiksi pieniä harjoitustehtäviä? Tehtävät osoittaisivat kokelaalle olennaisen artikkelista paljon konkreettisemmin kuin esipuheen hurskas toive, että pääsykokeisiin valmistautuvalle on tärkeämpää kokonaiskuva kuin »artikkeleihin sisältyvä yksityiskohtainen tieto».

Toinen toimittajien laiminlyönti on kokoelman artikkelien alkuperän mainitseminen: lähdeviitteet on kyllä merkitty kyseisten artikkelien jälkeen mutta valitettavan niukasti. Ensinnäkin on käytetty lyhenteitä, joita ei selitetä edes teoksen loppuun sijoitetussa sinänsä tasokkaassa lähdeluettelossa. Vaikka suomen kielen ammattilaisille ovatkin ÄOL:t ja AFinLAT jokapäiväistä leipää, ne alalle vasta aikoville tuskin ilmaisevat mitään. Toiseksi artikkelien lähteistä ei missään mainita, ovatko ne itsenäisiä teoksia, kokoelmia vai vaikkapa aikakausjulkaisuja, ei liioin sitä, löytyisivätkö ne kirjastosta kirjoittajan vai mahdollisesti jonkun toimittajan nimellä. Esimerkiksi lähdeviite »Sanalla sanoen» ei paljasta, että kyseessä on Maija Länsimäen toimittama pakinakokoelma, eikä »The roots of the Finnish language — Finnish features May 1984», että kirjoitus on peräisin jonkin ministeriön toimittamasta kausijulkaisusta — sitkeä soittelunikaan ei selvittänyt, minkä ministeriön. Lähdeviitteiden eksaktius ei ole turha vaatimus, jos kokelaille halutaan opettaa, että lähdeviitteet eivät ole välttämätön paha vaan tiedeyhteisön

Kirjallisuutta

hyväksi havaitsema käytäntö, jossa lukijalle tarjotaan mahdollisuus kontrolloida tietojen alkuperää ja vertailla lukemaansa.

Kun nuori on pyrkimässä yliopistoon, hänen käsityksensä tieteestä ja tiedon suhteellisuudesta saattaa vielä olla olematon. Koulu on monesti tarjonnut tietoa valmiina faktuina tai pirstalemaisina luetteloina. Siksi on tärkeää, että jo pääsykoekirja alkaa muuttaa opiskelijan käsityksiä dynaamisemmiksi ja esittelee tiedon pikemminkin prosesseina kuin lopullisina tuloksina. Kielestä kiinni sisältää joitain artikkeleita, joissa tietoa

tarjoillaan turhan pelkkinä tosiasioina, mutta myös artikkeleita, jotka perustelevat, esittävät päättelyketjuja, kokeilevat selitysvaihtoehtoja (esimerkiksi Vilppulan »Metsä suomalaisessa kulttuurissa«). Vaikka Kielestä kiinni toisaalta lankeaa-kin termeillä rasittamiseen ja liian yksityiskohtaiseen faktojen pyörittelyyn, se on oikealla tiellä siinä, että se lähestyy kieltä niin monesta näkökulmasta. Se näyttää, miten samoja tuloksia voidaan hyödyntää eri tutkimuksissa ja että totuus kielestä ei ole kenenkään hallussa.

TOINI RAHTU